औद्योगिक क्षेत्रमा रोजगारीको अवस्था

मकवानपुर जिल्ला हेटौँडा औद्योगिक क्षेत्रका श्रमिकहरुको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको

स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता

परिपूर्तिको लागि तयार पारिएको शोत्रपत्र

शोधपत्र प्रस्तुत:

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग

मकवानपुर बहुमुखी क्याम्पस

हेटौँडा

<u>शोधकर्ता</u>

अर्जुनप्रसाद ढुङ्गेल

रजिस्ट्रेसन नं.: १०३४–८४

अप्रिल २०१२

त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त

मकवानपुर बहुमुखी क्याम्पस

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग

हेटौंडा मकवानपुर

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको यो शोत्रपत्र श्री अर्जुनप्रसाद ढुङ्गेलले मेरो रेखदेख र निर्देशन तथा सुझावमा तयार पार्नुभएको हो । **औद्योगिक क्षेत्रमा रोजगारीको अवस्था (मकवानपुर जिल्ला हेटौँडा औद्योगिक क्षेत्रका श्रमिकहरूको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन**) नामक शोधपत्र उपाधिका लागि उपयुक्त भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि सिफरिस गर्दछु ।

मिति २०६९/१/१५ गते (२७ अप्रिल २०१२)

वीरेन्द्रप्रसाद शाह

विभाग प्रमुख

एम.ए.समाज/शास्त्रमानवशास्त्र

मकवानपुर बहुमुखी क्याम्पस, हेटौंडा

त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त

मकवानपुर बहुमुखी क्याम्पस

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग

हेटौँडा मकवानपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि श्री अर्जुनप्रसाद ढुङ्गेलले तयार पार्नुभएको **औद्योगिक क्षेत्रमा रोजगारीको अवस्था (मकवानपुर जिल्ला हेटौँडा औद्योगिक क्षेत्रका श्रमिकहरूको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन**) नामक शोधपत्रलाई स्विकृति प्रदान गरिएको छ ।

आन्तरिक परीक्षक
श्री वीरेन्द्रप्रसाद साह

वाह्य परीक्षक
श्री रामपण्डित खनाल

विभागीय प्रमुख
श्री वीरेन्द्रप्रसाद साह

मिति २०६९।१।२३ गते (५ मई २०१२)

त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त
मकवानपुर बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग
हेटौँडा, मकवानपुर

भाषा सम्पादन-पत्र

मकवानपुर बहुमुखी क्याम्पस, हेटौँडाका छात्र श्री **अर्जुनप्रसाद ढुङ्गेल**द्वारा तयार पारिएको **औद्योगिक क्षेत्रमा रोजगारीको अवस्था (मकवानपुर जिल्ला हेटौँडा औद्योगिक क्षेत्रका श्रमिकहरूको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन)** शीर्षकको शोधपत्रको भाषा सम्पादन गरेको प्रमाणित गर्दछु ।

शोत्रपत्रको भाषा सम्पादनका क्रममा वर्णविन्यासगत शुद्धाशुद्धि तथा वाक्यगठन र व्याकरणिक व्यवस्थालाई समेत सूक्ष्म ढङ्गले हेरिएको जानकारी गराउँदै समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभागले उपलब्ध गराएको यो अवसरका लागि धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । अन्त्यमा अर्जुनप्रसाद ढुङ्गेलको उतरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दछु ।

निमेष निखिल

सहायक प्राध्यापक, नेपाली विभाग

मकवानपुर बहुमुखी क्याम्पस

मिति : २०६९/०१/३१

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि तयार पारिएको हो । यस शोत्रपत्रमा मकवानपुर जिल्लामा अवस्थित हेटौँडा औद्योगिक क्षेत्रमा कार्यरत कामदार एवं मजदुरहरूको सामाजिक आर्थिक अवस्थाको अध्ययन सहित यस औद्योगिक क्षेत्रमा रोजगारीको अवस्था सम्बन्धी अध्ययन गरिएको छ । यो शोधपत्र विभिन्न विद्वान् बुद्धिजीवीहरूबाट पूर्व प्रकाशित पुस्तक, लेख रचनाहरूको सहयोग लिँदै विभिन्न श्रमिक कर्मचारी, उद्योग व्यवसायीहरूसँग गरिएको अन्तरवार्ता तथा छलफल र सूचनाहरू समेतको आधारमा तयार पारिएको छ ।

प्रथमतः यो शोधपत्र तयार गर्न आफ्नो अमूल्य समय, सुझाव र निर्देशन प्रदान गर्नु हुने मकवानपुर बहुमुखी क्याम्पसका आदरणीय गुरू श्री वीरेन्द्रप्रसाद शाहज्यूप्रति हृदयदेखि नै आभारी छु । त्यसै गरी भाषा सम्पादन गरिदिनुहुने श्री निमेष निखिलज्यूप्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

त्यस्तै शोध पत्र तयार गर्दा आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलनमा सहयोग गर्नु हुने साथी राजेन्द्र पौडेल, रामजीबाबु श्रेष्ठ, रेशम कोइराला लगायत मित्रहरूलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसै गरी यो शोधपत्र तयार गर्दा आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने क्रममा सूचना उपलब्ध गराउनु हुने आदरणीय उत्तरदाता तथा सङ्घसंस्थाहरू प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । सन्दर्भ सूचीमा रहेका पुस्तक तथा लेख रचनाका लेखक तथा प्रकाशकहरू प्रति आभारी छु । यो शोधपत्र कम्प्युटर मुद्रण गरी सहयोग पुऱ्याउने मेरी छोरी अस्मिता तथा जीवनसाथी गङ्गा चौलागाईंलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यस शोधपत्रलाई अत्यन्त मेहनतका साथ कम्प्युटर सेटिङ्ग तथा प्रिन्टिङ्ग गरिदिने मातृभूमि प्रिन्टिङ सर्भिसका श्रीनिवास सापकोटालाई समेत धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अर्जुनप्रसाद ढुङ्गेल

एम.ए.समाजशास्त्र/मानवशास्त्र

मकवानपुर बहुमुखी क्याम्पस, हेटौँडा

विषय सूची

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

भाषा सम्पादन पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

विषय सूची

तालिका सूची

अध्याय एक

परिचय १-१२

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ९

१.३ अध्ययनको उद्देश्य ११

१.४ अध्ययनको औचित्य १२

१.५ अध्ययनको सङ्गठन १३

अध्याय दुई

साहित्य समीक्षा **१४-२५**

२.१ पूर्व साहित्य समीक्षा १४

२.२ अन्तराष्ट्रिय श्रम सङ्गठन २०

२.३ औद्योगिक क्षेत्र र ट्रेड युनियनहरू २३

२.३.१ नेपाल ट्रेड युनियन महासङ्घ (जिफन्ट) २३

२.३.२ नेपाल ट्रेड युनियन काङ्ग्रेस स्वतन्त्र २४

२.३.३ अखिल नेपाल ट्रेड युनियन महासङ्घ २५

अध्याय तीन

अनुसन्धान पद्धति **२६-३०**

३.१ अध्ययनको ढाँचा २६

३.२ अध्ययन क्षेत्र छनौट र त्यसको औचित्य २६

३.३ अध्ययन क्षेत्रको जनसङ्ख्या छनोट २७

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनको स्रोत र प्रकृति	२७
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनका विधिहरू	२८
३.६ तथ्याङ्क सम्पादन, प्रस्तुति एवं विश्लेषण	२९
३.७ तथ्याङ्क विश्वासनीयता र वैधता	२९
३.८ अध्ययनको सीमा	२९

अध्याय चार

अध्ययन क्षेत्रको परिचय **३१-४०**

४.१ हेटौँडा नगरपालिका	३१
४.२ हेटौँडा औद्योगिक क्षेत्र	३२
४.३ भौतिक सुविधाहरू	३३
४.४ नमुना उदोगहरूको परिचय	३४
४.५ उद्योगहरूको वनावट	३७
४.६ स्थानीय तथा देश विकासमा हेटौँडा औद्योगिक क्षेत्रको भूमिका	३८

अध्याय पाँच

औद्योगिक क्षेत्रमा रोजगारीको अवस्था **४१-५९**

५.१ सामाजिक जनसाङ्ख्यिक	४१
५.१.१ उमेर	४१
५.१.२ लिङ्ग	४१
५.१.३ जाति	४२
५.१.४ विवाह	४३
५.१.५ भाषा	४४
५.१.६ शिक्षा	४४
५.२ रोजगारी अवस्था	४५
५.२.१ कामदारहरूको आगमन	४५
५.२.२ नियुक्ति पत्र	४६
५.२.३ नोकरीको प्रकृति	४७
५.२.४ मासिक आम्दानी	४८

५.२.५ तलबबाट घरखर्चको व्यवस्थापन ४९
५.२.६ तलबबाट नपुग खर्च व्यवस्थापन ४९
५.२.७ कामदारको आवासको किसिम ५०
५.२.८ उद्योगमा महिला र पुरूष बिच सुविधाको फरक अवस्था ५१
५.२.९ तलब बाहेक अन्य उपलब्ध सुविधाहरू ५२
५.२.१० टेलिफोन पत्रपत्रिकाको सुविधा ५३
५.२.११ श्रम कानूनको कार्यान्वयन ५४
५.२.१२ मालिक र कामदार बिचको सम्वन्ध ५५
५.२.१३ युनियन र कामदार बिचको सम्वन्ध ५५
५.२.१४ सङ्गठनको सदस्यता ५६
५.२.१५ पेसागत स्वास्थ्य सुरक्षाका सामानहरूको प्रयोग ५७
५.२.१६ धुम्रपान तथा मद्यपान ५८
५.२.१७ पेसाप्रति सन्तुष्टि ५९

अध्याय छ

सारांश निष्कर्ष र सुझावहरू ६०-६४

६.१ सारांश ६०
६.२ निष्कर्ष ६२
६.३ सुझावहरू ६४

अनुसूचीहरू

अनुसूची १ सन्दर्भ सामग्री
अनुसूची २ प्रश्नावली
अनुसूची ३ उत्तरदाताको नामावली
अनुसूची ४ अध्ययन क्षेत्रको नक्शा
अनुसूची ५ हेटौँडा औद्योगिक क्षेत्रमा सञ्चालित उद्योगहरूको विवरण

तालिका सूची

		पेज नं.
तालिका नं.१	उमेरगत आधारमा उत्तरदाताहरूको वितरण	४१
तालिका नं.२	लिङ्गको आधारमा उत्तरदाताहरूको वितरण	४२
तालिका नं.३	जातिको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	४२
तालिका नं.४	विवाहको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	४३
तालिका नं.५	भाषाका आधारमा उत्तरदाताको वितरण	४४
तालिका नं.६	शिक्षाको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	४५
तालिका नं.७	कामदारहरूको आगमनको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	४६
तालिका नं.८	नियुक्ति पत्रको आधारमा उत्तरदाताहरूको वितरण	४७
तालिका नं.९	नोकरीको प्रकृतिको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	४७
तालिका नं.१०	मासिक आम्दानीको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	४८
तालिका नं.११	तलबबाट घरखर्च व्यवस्थापनको अवस्थाको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	४९
तालिका नं.१२	तलबबाट नपुग खर्च व्यवस्थापन	५०
तालिका नं.१३	कामदारको आवासको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	५१
तालिका नं.१४	महिला र पुरूषमा सुविधामा फरक	५१
तालिका नं.१५	अन्य सुविधाको आधारमा उत्तरदाताहरूको वितरण	५२
तालिका नं.१६	टेलिफोन र पत्रत्रिका सुविधाको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	५३
तालिका नं.१७	श्रम कानुनको कार्यान्वयनको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	५४
तालिका नं.१८	मालिक र कामदार बिचको सम्बन्धको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	५५
तालिका नं.१९	युनियन र कामदार बिचको सम्बन्ध	५६
तालिका नं.२०	सङ्गठनको सदस्यको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	५७
तालिका नं.२१	पेसागत स्वाथ्य सुरक्षाका सामानहरूको प्रयोगको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	५७
तालिका नं.२२	धुम्रपान तथा मद्यपान सेवनको आधारमा कामदारहरूको वितरण	५८
तालिका नं.२३	पेसाप्रति सन्तुष्टिको आधारमा उत्तरदाताको वितरण	५९